

ČASOVÉ VYMEDZENIE VZNIKU VEĽKOMORAVSKÉHO NOMOKÁNONA

Time Determination of the Great Moravian Nomocanon

Róbert Jáger

DOI: 10.17846/CL.2018.11.2.67-77

Abstract: JÁGER, Robert. *Time Determination of the Great Moravian Nomocanon*. Written legal texts (so-called normative legal texts) are also indispensable for the study of the history of Great Moravia. The most extensive of them is the Great Moravian Nomocanon, which is a translation of its Byzantine original, while the author has significantly narrowed the original text. Most experts dealing with the history of Great Moravia assume that the author of the translation was Methodius himself. In this paper we try to determine when the translation of Nomocanon was conducted. The previous papers stated that the translation was carried out at the beginning of the Byzantine mission in Great Moravia. In this paper we present the hypothesis that the translation of Nomocanon was probably conducted only in the final phase of Methodius's activity in Great Moravia. This hypothesis is supported by the timing of the necessity (and urgency) of its translation in practice, as well as by the historical events of the fight between Wiching and Methodius.

Keywords: *Nomocanon, Great Moravia, Methodius, Old Church Slavic Language*

Abstrakt: JÁGER, Róbert. *Časové vymedzenie vzniku veľkomoravského Nomokánona*. Pre štúdium dejín Veľkej Moravy sú nepostrádateľným aj jej písomné právne texty (tzv. normatívne právne texty). Najrozsiahlejším z nich je veľkomoravský Nomokánon, ktorý je prekladom byzantskej predlohy, pričom autor pri preklade pôvodný text značne zúžil. Väčšina odborníkov venujúcich sa dejinám Veľkej Moravy predpokladá, že autorom prekladu bol samotný Metod. V tomto príspevku sa pokúšame určiť, kedy sa preklad Nomokánona realizoval. Doterajšia spisba uvádzala, že preklad bol realizovaný už v počiatočnej fáze byzantskej misie na Veľkej Morave. Naproti tomu tu prezentujeme hypotézu, že preklad Nomokánona sa pravdepodobne realizoval až v záverečnej fáze pôsobenia Metoda na Veľkej Morave. Uvedenú hypotézu podporujeme časovým vymedzením potreby (a naliehavosti) jeho prekladu v praxi, historickými udalosťami zápasu Metoda s Wichingom, ale aj poznatkami lingvistiky o jazykovej stránke Nomokánona.

Kľúčové slová: *Nomokánon, Veľká Morava, Metod, staroslovienčina*

Historici pri poznávaní dejín (nielen) práva Veľkej Moravy primárne skúmajú tzv. normatívne texty veľkomoravského obdobia: Súdny zákonník pre ľud, Ustanovenia svätých otcov, Napomenutie vládarom, ale aj Nomokánon.¹ Na rozdiel od Súdneho zákonníka pre ľud, ktorému je v odbornej

¹ Na účely tejto štúdie termínom *nomokánon* označujeme byzantskú predlohu a termínom *Nomokánon* označujeme veľkomoravský Nomokánon. Veľké začiatkové písmeno v slove *Nomokánon* však používame len na označenie veľkomoravského prekladu, aby bolo zrejme rozlíšenie od gréckych zbierok. V staroslovienčine sa Nomokánon označoval termínom *Nomokanonъ*.

literatúre venovaná najväčšia pozornosť, stojí na opačnej strane záujmu Nomokánon.² Hoci je Nomokánon so svojím rozsahom viac ako 12 000 slov výrazne rozsiahlejší ako Súdny zákonník pre ľud, Ustanovenia svätých otcov a Napomenutie vládarom dohromady, najmenší záujem o toto *juridikum* je odôvodňovaný najmä tým, že Nomokánon je primárne „len“ prekladom byzantskej predlohy³ bez reflektovania práva na Veľkej Morave, ako aj tým, že nie je dokázané, či sa v právnej praxi Nomokánon prakticky aplikoval. Avšak vzhľadom na nedostatočnosť novoobjavených písomných prameňov práva Veľkej Moravy, si aj Nomokánon zaslúži opätovnú pozornosť, najmä pre svoju bohatosť pôvodnej moravskej slovnice zásoby.

Pre ďalšie bádanie v oblasti dejín Veľkej Moravy bolo dôležitým zistením, že v Nomokánone sa nachádzajú slová veľkomoravského jazykového prostredia, tzv. „moravizmy“, ktoré sa v neskoršej cirkevnej slovančine nenachádzajú: *uvarovati* (vo význame „ošetrenie novorodeného dieťaťa“ je zrozumiteľné aj v dnešnej slovenčine či češtine), *vъzdošenije ot zlb* (odvrátenie sa od zlých skutkov), *obrokъ* (plat), *težza* (súdny spor), *kleveta* (žaloba), *klevetъnikъ* (žalobca). Osobitná pozornosť bola venovaná slovu *istina*. Titul XLVI stanovuje, že ak niektorý klerik alebo laik vezme z chrámu vosk alebo olej, nech je vylúčený a vráti pätnásobne s „istinou“ to, čo vzal. Slovo *istina* má v staroslovienčine význam „pravda“, na tomto mieste však znamená „vec vzatá, kradnutá“ a má teda význam ako staročeské slovo *jistina*. V žiadnom inom slovanskom jazyku nie je slovo *istina*, ktoré by bolo používané v špecificky právnom význame a je vylúčené, že by toto slovo mohlo byť do textu dosadené pri prepise na Rusi, keďže ruská právna dikcia ho nepozná (Bartoňková et al. 2013, 225). Podľa Vašicu (1966, 66) je navyše pozoruhodné, že autor prekladu používal pri práci aj veľkomoravské právne termíny, s ktorými sa zoznámil až pri kontakte s domácim obyvateľstvom. Práve poznanie o veľkomoravskom pôvode niektorých slov Nomokánona pomohlo vyvrátiť staršie názory na neskorší (južnoslovanský) pôvod tohto textu. Osobitne sa tejto problematike venovala Jana Huťanová (1998).

V súčasnej domácej spisbe už nie sú opodstatnenejšie pochybnosti o tom, že preklad Nomokánona sa realizoval na Veľkej Morave. Zároveň neexistujú ani vážnejšie pochybnosti o Metodovom autorstve (prekladu a úpravy) Nomokánona.⁴ Doposiaľ však nebola jednoznačne zodpovedaná

² Dva pôvodné typy gréckeho nomokánonu boli preložené do staroslovienčiny (avšak je nepravdepodobné, že by oba preklady boli realizované na Veľkej Morave: jeden preklad urobil Metod a ďalší bol urobený po jeho smrti mimo Veľkú Moravu). Preklad Scholastikovej Synagogy bol zachovaný v dvoch rukopisoch: 1. Ustužský (alebo Rumjancovský) zapísaný na rozhraní 13. a 14. storočia, ktorý sa nachádzal v Archanjelskom kláštore v Ustugu. 2. Joasafovský zapísaný na počiatku 16. storočia. Je zrejme, že oba preklady sú len prepisom starších verzií uvedených dokumentov. V slovanských jazykoch sa v neskoršom období zaužívalo na označenie prekladov nomokánonov slovné spojenie *Kormčaja kniga*. V cirkevno-slovanskej literatúre je toto slovné spojenie odvodzované od slova *kormčij* vo význame kormidelník lode. *Kormčaja kniga* preto môže znamenať kniha pre kormidlovanie (správne smerovanie) lode cirkvi. Pozri bližšie Bartoňková et al. 2013, 187, porovnaj s Brzozowska, 2013.

³ K vplyvu byzantského práva a byzantskej kultúry na vývoj materiálnych aspektov spoločnosti na Veľkej Morave pozri príspevok Petra Ivaniča (2016, 3-10).

⁴ Avšak je opomínaná možnosť, že mu s prekladom mohol pomáhať aj niektorý z jeho študentov pôsobiacich na učilišti, ktoré Metod založil. Považujeme za vysoko pravdepodobné, že pri prácach na preklade Nomokánona Metodovi naozaj mohli pomáhať aj niektorí z jeho študentov. (Aj napriek tomu, budeme v texte používať slovné spojenie „Metodov Nomokánon“ a pod. Používanie tohto slovného spojenia má čisto pragmatický účel zjednodušenia vyjadrovania sa v texte.) Nepriamym dôkazom o takejto eventuálnej spolupráci môže byť kap. XV Života Metodovho: „Potom sa vytrhol zo všetkých zmätkov (sveta) a svoju starostlivosť vložil na Boha. Skôr však (ešte) určil za svojich učeníkov dvoch kňazov, zdatných rýchlopiscov, preložil rýchlo úplne všetky knihy (Bible), okrem Makkabejských, z gréckeho jazyka do slovanského za šesť mesiacov ... Teraz však i Nomokánon, to je pravidlo zákona a knihy Otcov preložil“. Uvedení rýchlopisci mohli

otázka presnejšieho datovania jeho vzniku. Keďže je všeobecne akceptované, že Nomokánon vznikol na Veľkej Morave počas pôsobenia cyrilo-metodskej misie,⁵ ktorá prišla roku 863/4, a táto skončila Metodovou smrťou roku 885, vzniká časové rozpätie 22 rokov, kedy Nomokánon mohol vzniknúť (s väčšími alebo menšími prestávkami, keď sa Metod nachádzal v zahraničí⁶ a v bavorskom zajatí). Doterajšia spisba kládla dobu vzniku tohto diela do rôznych období: Dvorník (1970, 187) tvrdí, že Nomokánon bol možno už preložený pred príchodom solúnskych bratov na Moravu (tento názor je však ojedinelý), Troicki (1970, 185) kladie jeho vznik bezprostredne po príchode misie, a podobne aj Pastrnek zastával názor, že Nomokánon musel byť preložený už v počiatkoch byzantskej misie na Morave (Bartoňková et al. 2013, 210)

Pokus o presnejšie datovanie vzniku Nomokánona môžeme založiť na základe analýzy jeho jazykovej stránky, ale aj na základe predpokladu jeho potreby. V rozmedzí 22 rokov, keď mohol Nomokánon vzniknúť, sa snažíme určiť obdobie, kedy bola jeho potreba najväčšia. Ak sa nám podarí poukázať na dôvod (príčinu), pre ktorý Nomokánon vznikol, a tento dôvod zasadíme do historických udalostí, môžeme sa pokúsiť aspoň približne zúžiť 22-ročné obdobie, keď Nomokánon vznikol.

1. Potreba vytvorenia Nomokánona

Pri štúdiu Nomokánona sme venovali osobitnú pozornosť tým jeho ustanoveniam, ktoré upravujú územnú pôsobnosť predstaviteľov cirkevnej správy a ich oprávnenia. Pri sumarizácii týchto ustanovení sme si všimli zaujímavú skutočnosť: na rozdiel od iných opakujúcich sa častí gréckej predlohy, ktoré Metod vypustil alebo zlúčil do jedného celku, ustanovenia o územnej pôsobnosti predstaviteľov cirkevnej správy zostali v pôvodnom nezúženom rozsahu. Jedná sa o tieto ustanovenia:⁷

- Patriarchovia ustanovení kanonicky majú čestné postavenie a nikto z nich nesmie obsadiť eparchiu patriacu inému za účelom vysvecovania a administratívy, ale tie (*eparchie*), čo skôr uchwátili, musia navrátiť poškodeným.⁸

pomáhať nielen pri preklade Biblie, ale aj pri preklade Nomokánona. Vzhľadom na pomerne veľkú mnoho významovosť slov starosloviensčiny nie je nevyhnutné slovo „rýchlopisci“ vykladať len v našom súčasnom význame. Nie je vylúčené, že v dobovom jazyku toto slovo mohlo mať aj význam pisateľa – prekladateľa.

⁵ K problematike správneho používania slovného spojenia cyrilo-metodský sa vyjadroval Patrik Petráš (2017, 251-261).

⁶ Problematikou cesty Konštantína a Metoda do Ríma sa venoval Peter Ivanič a Martina Lukáčová (2014, 9-11; 2014, 2-13; 2015, 655-658). Otázkami ceremoniálneho priebehu stretnutí Konštantína a Metoda v Ríme sa vo svojom diele zaujímavo venoval aj Martin Husár (2016, 29-38).

⁷ V nasledujúcom texte uvádzame výber ustanovení Nomokánona, ktoré majú priamy alebo nepriamy vzťah k vymedzeniu teritoriálnej pôsobnosti najvyšších cirkevných predstaviteľov. Ak sme znenie slovenského prekladu predmetného ustanovenia upravili oproti pôvodnému staroslovienskemu textu (kvôli jeho lepšej zrozumiteľnosti), uvádzame v poznámke pod čiarou za znením staroslovienského textu aj jeho neupravenú podobu. Rovnako tak v texte výnimočne neuvádzame celé znenie niektorých kánonov, ktoré sú rozsiahlejšie, osobitne ak neuvádzané časti nemajú priamy či nepriamy vzťah k prejednávanej problematike. Nasledujúci text Nomokánona sme prepísali z cyriliky do latinky na základe pravidiel prepisu obsiahnutých v diele Josefa Kurza (1969, 22). Za predlohu pre transkript textu Nomokánona sme zvolili text uvedený v MMFH IV. (Bartoňková et al. 2013)

⁸ *I titl(ъ) a. O ustavlēnēi patriarchomъ kanonъstēi č(ъ)sti, jako ne dostoiť nikomuže ichъ vschystati oblasti inogo dostojanija na s(вѣ)št(e)nije i strojenije, нъ vschylštenija užе obiděnymъ dađti. O čestnom postaveni patriarchov kanonicky ustanovených a o tom, že nikto z nich nesmie obsadiť eparchiu patriacu inému za účelom vysvecovania alebo administratívy, ale tie, ktoré uchwátil, musí navrátiť poškodeným.*

- Čestné postavenie má aj metropolita ustanovený kanonicky a metropolita ustanovený cisárskymi listinami. Nesmú zaberáť územia patriace inému ani rozdeľovať eparchiu na dve.⁹
- Biskup nesmie bez pozvania prechádzať hranice svojej diecézy okrem (*prípady*), aby dohliadol na správu svojho vlastného majetku a ani nesmie vykonávať vysväcovanie mimo svoj údel.¹⁰
- Biskup nesmie opustiť svoje miesto a mesto a prechádzať na cudzie posty (stolce), aj ak sú tieto uprázdnené, a to ani v prípade, ak nebol prijatý v meste, pre ktoré bol ustanovený. Ani klerik nesmie prechádzať z mesta do mesta.¹¹
- Mimo diecézu nemajú biskupi vchádzať do cirkví iného okrsku a nemajú pôsobiť zmätok v cirkvách...¹² Bez pozvania nemajú biskupi vychádzať mimo diecézu, aby vysväcovali alebo vykonávali nejaké iné cirkevné úkony.¹³
- Biskupi každého národa majú poznať svojho starešinu a považovať ho za svoju hlavu a bez jeho povolenia nekonať nič a konať len to, čo im prislúcha v ich okrsku a v krajoch, ktoré im podliehajú. Ale tiež nech nič nekonajú bez porady so všetkými. Tak určite bude jednomyselnosť a bude oslávený Otec, Syn a Duch Svätý.¹⁴
- Biskup nemá mimo svoju diecézu vykonávať vysväcovanie v mestách a osadách, ktoré sú mimo jeho právomoc. Ak bude usvedčený, že tak konal bez povolenia toho, komu podlieha to mesto alebo miesta, nech je zbavený svojej hodnosti on samotný ale aj ten, ktorého vysvätil.¹⁵
- Biskup nemá chodiť do cudzieho mesta alebo územia, ktoré nie je pod jeho právomocou za účelom vysväcovania, ani nesmie ustanovovať kňazov alebo diakonov v miestach, ktoré patria pod právomoc iných biskupov, len ak so zvoľením miestneho biskupa. Ak sa niekto opováži niečo také, jeho vysvätenie nech je zrušené a on nech sa podrobí pôstu ustanovenému snemom.¹⁶

⁹ II v. O *ustavleni mitropolitomъ kanonъstěi č(b)sti i o mi / trolitěchъ byvajuštichъ ot c(ě)s(a)rъskych gramotъ i jako ne dostoitъ imъ preděla vъschyštati inomu lětvъ sušta ni jedinoja vlasti razdělěti na dvoje*. O čestnom postavení metropolitov kanonicky ustanovených a o metropolitoch, ktorí sa nimi stávajú cisárskymi listinami, a že nesmú obsadzovať územie patriace inému a ani rozdeľovať eparchiu na dve.

¹⁰ III *tit(b)l(č) g. Jako ne dostoitъ ep(i)s(ko)pu strojenija radi nezvanu choditi, razvě ašte ne prezrěnjija s(ve)žanija jemu vlastna, ni s(ve)št(a)ti že kromě preděla svojego*. Biskup nesmie bez pozvania prechádzať hranice svojej diecézy okrem toho, aby dohliadol na správu svojho vlastného majetku a ani nesmie vykonávať vysväcovanie mimo svoj údel.

¹¹ XII *tit(b)l(č) vi. Jako ne dostoitъ ep(i)s(ko)pu ostavlěti města svojego i grada i na stoly čjuža prechoditi, / ašte i prazdъni sutъ, ašte i gradomъ, vъ nъže s(ve)št(e)ni byša, ne prijati byša. Nъ ni kliriku že ot grada vъ grad prechoditi*.

¹² I *tit(b)l(č) a. Čresъ strojenije jep(i)s(ko)p(o)mъ ne dostoitъ / choditi vъ c(b)rk(č)vi inogo preděla ni razměšati c(b)rk(č)vъ*.

¹³ *Nezvanomъ že ep(i)s(ko)p(o)mъ o strojenii ne prichoditi na s(ve)št(e)nija li na ina strojenija etera c(b)rk(č) vъnaja*.

¹⁴ *Ep(i)s(ko)p(o)mъ kogoždo jazyka věděti dolstoitъ svojego starěšinu, iměti i jako glavu i bez volě jeho ničtože tvoriti, ta že tьkmo tvoriti, jaže imъ vъ svojej oblasti dostojatъ i jaže podъ nimi sutъ strany. Nъ ni be-světa vsěchъ da ne tvorětъ ničtože. Tako bo jedinomyslъje budetъ i proslavitъ sę o(t)čъ i s(y)nъ i s(ve)tyi d(u)chъ*.

¹⁵ III. *Tit(b)l(č) g. Jako ne dostoitъ jep(i)s(ko)pu nezvanu choditi / jep(i)s(ko)pu ne dostoitъ kromě svojeja oblasti s(ve)štenija tvoriti vъ graděchъ i vъ vsъchъ iže ne sutъ vъ oblasti jeho. Ašte li obličitъ sę tvorě bez volě predъrčastago grad(č) ili města ta, da izveržetъ sę samъ i jegože budetъ s(ve)tilъ*.

¹⁶ III. *Tit(b)l(č) g. (pokračovanie) Ep(i)s(ko)pu ne dostoitъ vъ čjužemъ gradě choditi ni vъ město, ježe jemu něs(tv) vъ oblasti, na s(ve)št(e)nije jetero ni postavlěti popovъ ni dъjakonovъ vъ městěchъ vladomychъ drugyčъ ep(i)s(ko)pъ, tьkmo ašte ne sъ voleju ep(i)s(ko)pa města togo. Ašte li kto dъrзnetъ takovo čto, razoreno budi s(ve)št(e)nъstvo jeho a tъ jepitemii sborněi da povinetъ sę*.

- Klerici nesmú bez povolenia svojho biskupa odcestovať a ani bez jeho listu nemajú byť prijímaní v iných mestách a slúžiť omše, ale sa rýchlo navrátiť. Ak nechcú, budú rýchlo zbavení hodnosti.¹⁷
- Kňazi a všetci klerici majú byť podriadení svojim biskupom a nič nekonať proti ich vôli, ani im nekonať pikle či úklady.¹⁸
- Mnísi majú byť podriadení biskupom, a neopúšťať miesta, kde boli postrihnutí, ani nemajú stavať kláštory bez povolenia svojho biskupa, ani už zasvätené (kláštory) nemajú sa stávať obyčajnými príbytkami.¹⁹
- O tom, koľkokrát a kedy sa má v provincii konať snem, a že biskup nemá chýbať na synodách, okrem nemoci.²⁰
- O tom, koľkokrát a kedy v provincii... Dostalo sa nám do uší, že v eparchii sa nekonajú snemy nariadené kanonicky, a tým mnohé cirkevné záležitosti potrebujúce nápravu sú neusporiadané. Preto nariadil svätý snem, aby sa podľa kánonov Svätých Otcov v každej eparchii zišli každoročne dohromady dvakrát tam, kde biskup metropolitného mesta káže, aby vyriešili všetky vznikajúce otázky...²¹

Pri pohľade na tieto ustanovenia je zrejmé, že v nich prevláda aspekt „zvrchovanosti“²² moci predstaviteľa cirkevnej správy (najčastejšie biskupa) v územnej jednotke (najčastejšie diecéze). Táto „zvrchovanosť“ jeho moci sa prejavovala snahou o zabránenie presahovania moci jedného biskupa do správy diecézy iného biskupa.²³

Metod pri preberaní noriem z gréckej predlohy takmer tretinu z pôvodných ustanovení vypustil, respektíve niekoľko obsahovo blízkych ustanovení spojil do jedného (Vašica 1966, 65). Motívom vypustenia či spojenia ustanovení bolo to, že upravovali otázky pre Veľkú Moravu v danom čase bezpredmetné. Prečo rovnako nepostupoval aj v prípade viacnásobne sa opakujúcich ustanovení upravujúcich problematiku „zákazu zasahovania do záležitostí v cudzích jednotkách cirkevnej správy“? Motivácia ich nevypustenia a nespojania mohla byť spôsobená naopak tým, že tieto ustanovenia riešili problém, ktorý v čase tvorby Nomokánona na Veľkej Morave bol veľmi aktuálnym.

Máme za to, že týmto „aktuálnym problémom“, ktorý Metoda motivoval nespojiť opakujúce sa ustanovenia do jedného, bol jeho spor s predstaviteľmi bavorského kléru (reprezentovanými najmä osobou Wichinga). Tento spor mal vážny teritoriálny aspekt: bavorská cirkevná hierarchia odmietala uznať Metoda v pozícii misijného arcibiskupa pre krajiny, kde vládli Rastislav, Svätopluk

¹⁷ XX k. *Jako ne dostoitъ klirikomъ bez volě imъ ep(i)s(ko)pa choditi ni bezъ gramotъ že jeho priimati ichъ vъ družechъ gradechъ ni mъša tvoriti, nъ vъskorě vъzvraštati sę, ašte ne choštetъ, vъskorě izverženъ budetъ.*

¹⁸ XXII titъl(ъ) kv. *Jako podobajetъ popomъ i vsěmъ klirikomъ svoimъ jep(i)s(ko)p(o)mъ povinovati sę i ničtože čresъ volju ichъ tvoriti, ni kovъ že ni kramolъ na nę vъstavlęti.*

¹⁹ XXXIII titъl(ъ) lg. *Jako podobajetъ kalugeromъ povinovati sę ep(i)s(ko)p(o)mъ i ne ostavlęti že męstъ, vъ nichъže postrigli sę sutъ, ni sъstavlęti že manastyръ bez velě svoichъ ep(i)s(ko)ръ, ni že uže očištenymъ skvъrньnomъ paki byti žilištemъ...*

²⁰ XLIX titъl(ъ) mth. *O tomъ ježe koliždo jeparchi-i kvgda podobajetъ byvati sboru. I jako nedostoitъ jep(i)s(ko)pu sъnъmištъ lišiti sę razvě tьkmo bolęzni radi.*

²¹ XLIX titъl(ъ) mth. *O tomъ, ježe koliždo vъ kojeiždo eparchii... Pride vъ sluchy naša, jako vъ oblastechъ upravleni sbori ne byvajutъ i ot sego mnogy neustrojeny sutъ ispravlenija trebujuşta c(b)rk(ъ)vъnyja vešti. Těmъže ustavi s(vę)tyi sborъ po o(tъ)čъskymъ kanon(o)mъ dvaždy kojegoždo lęt(a) sъbirati sęvъkupъ jep(i)s(ko)рomъ vъ kojeiždo jeparchii, idaže starěišago města jep(i)s(ko)ръ velitъ, ispraviti vsę vъznicajuştaja.*

²² Ak používame slovné spojenie „zvrchovanosť“ moci, sme si vedomí, že sa jedná o neologizmus, a tento termín dobovému právu na Veľkej Morave známy nebol.

²³ K problematike správy cirkevných záležitostí na našom území pozri bližšie dielo Viliama Judáka (1997).

a Kocel, pretože tieto „oblasti“ považovala za svoje misijné územie a Svätá stolica za svoje priamo podriadené územie od dávnych čias.

Wiching kritizoval prácu a pôsobenie Metoda. Metodovo poukazovanie na dôležitosť ustanovení Nomokánona zakazujúcich presahovanie právomocí biskupa mimo územie jeho diecézy môže byť zároveň snahou o „prikázanie Wichinga do hraníc“ jeho diecézy.²⁴

Na základe uvedeného si dovoľujeme predpokladať, že jedným z dôvodov tvorby Nomokánona bol spor Metoda s bavorským klérom. Podľa nášho názoru sa tento spor prejavuje práve v nezlučení a nevynechaní vyššie uvedených ustanovení, ktoré by Metod zľúčil či vypustil, ak by v čase tvorby Nomokánona takýto spor neprebíhal.

Ak sa stotožníme s vyššie naznačenou tézou, môžeme sa pokúsiť o zúženie 22-ročného časového rozpätia, keď mohol Nomokánon vzniknúť. Ak predpokladáme, že Nomokánon vznikol v dôsledku sporov s bavorským klérom, obdobie pred vznikom tohto sporu môžeme vylúčiť z 22-ročného sledovaného obdobia. V nasledujúcej kapitole poukazujeme na to, kedy a ako spor vznikol a kulminoval.

2. Historické predpoklady vzniku Nomokánona

Marsina (2013, 22) zaujímavu popisuje obdobie nasledujúce bezprostredne po príchode misie. Tvrdí, že vo všeobecnosti prevláda názor, že po príchode Konštantína a Metoda sa všetko pomerne rýchlo zmenilo, lebo títo prišli s preloženým Svätým písmom a liturgickými textami a dovtedy sa latinsky slávená liturgia akoby ihneď začala sláviť v slovanskom jazyku. Avšak, k tejto zmene nemohlo prísť v krátkej dobe. Liturgické texty bolo potrebné preložiť a vyškolili ľudia, ktorí budú

24 Na mieste popisu sporu medzi Wichingom a Metodom si môžeme položiť otázku, aké zaujímal stanovisko k tomuto sporu samotný Svätopluk. Historické pramene nedokážu odpovedať na túto otázku priamo. Jediná indícia sa nachádza v pápežskom liste *Industriae tuae*, kde je uvedené, že Svätopluk a jeho dvorania môžu byť naďalej účastní latinsky slávanej bohoslužby. Len sekundárne môžeme predpokladať, že Svätopluk sa prikláňal k latinskej liturgii. Jeho príklon mohol mať hneď niekoľko odôvodnení. Mohlo za ním stáť Svätoplukovo presvedčenie o pravosti učenia podávaného „latinskými“ (bavorskými) klerikmi. Vzhľadom na všeobecný obraz vládcu vtedajších čias sa však takéto odôvodnenie javí až ako príliš idealistické. Panovníci vtedajších krajín boli primárne bojovníkmi, ktorých gramotnosť či abstraktné otázky filozofie a teológie zaujímali minimálne a kresťanstvo používali skôr ako prostriedok zjednotenia krajiny či povýšenia krajiny na obraz akceptovateľný v európskom priestore. Ak je naznačený obraz dobového panovníka odrazom vlastností aj Svätopluka, tak spor medzi zástancami latinskej a starslovienskej liturgie, ktorého teologicko-filozofickému základu Svätopluk pravdepodobne ani nerozumel, ho musel pravdepodobne len „unavovať“, keďže sa jednalo o problém, ktorý skôr oslaboval jeho krajinu. Jeho pravdepodobná inklinácia k „latinníkom“ môže mať iné odôvodnenie. Metod vo svojich kázňach opakovane vyzýval k dodržiavaniu kresťanských cností a kresťanského obrazu života. Opakovane pritom poukazoval, že túto povinnosť majú aj „vládári a kniežatá krajiny“. Aj *Adhortácia ku kniežatám* ostro odsudzuje morálne poklesky (najmä sexuálneho charakteru) kniežat. Komu inému mohla byť adhortácia smerovaná, ak nie primárne Svätoplukovi? Svätopluk si bol pravdepodobne vedomý nepostrádateľného vplyvu byzantskej misie na utváraní organizácie cirkevnej správy na Veľkej Morave, ale nemusel byť úplne stotožnený s kritizovaním svojho spôsobu života. Miernejší prístup k prehreškom vládcu zo strany bavorského kléru (podobne ako tomu bolo aj vo Franskej ríši) mohol byť jednou z príčin určitej miery inklinácie Svätopluka k „latinníkom“. Nie malú mieru tu mohla zohrávať aj „ješitnosť“ panovníka. Samotný Svätý otec ho v liste *Industriae tuae* oslovoval ako svojho jediného syna, ktorého berie pod svoju ochranu. Bol vládcom veľkej a pomerne úspešne sa rozvíjajúcej krajiny. A zároveň na jeho dvore pôsobil Byzantínek, ktorý kritizoval jeho spôsob života a skupina bavorského kléru, ktorá zostávala k týmto prehreškom „diplomatically“ nevidiaca. Ak vyššie popísaný obraz osobnosti Svätopluka odráža jeho skutočné vlastnosti, tak je zrejme, ku ktorej skupine „misionárov“ by panovník inklinoval.

v tejto liturgii pôsobiť. Len na vyškolenie žiakov do takej miery, aby mohli byť vysvätení, bolo treba okolo troch rokov. Bezprostredne po ich príchode nedošlo v tzv. kresťanskej sfére k nijakým veľkým zmenám; bavorskí klerici pôsobili naďalej na svojich miestach a zodpovedali sa svojmu predstavenému. Z Pasova riadená cirkevná zložka bavorského kléru naďalej nerušene pôsobila v omnoho väčšom počte ako byzantská misia a vo vtedajšom pôsobení byzantskej misie pravdepodobne nevidela pre seba žiadne nebezpečenstvo.

Nepredpokladáme teda, že Nomokánon musel byť preložený už v počiatkoch byzantskej misie. Táto téza je založená nielen na predpoklade, že bezprostredne po príchode byzantskej misie nebola potreba riešenia cirkevných sporov akútna, ale aj na predpoklade, že v danom období bolo akútnejším riešením iných záležitostí. Bolo nevyhnutné pripraviť podmienky pre založenie učilišťa a preložiť texty potrebné pre výchovu kléru a realizovať aj jeho samotnú výchovu. To, že Nomokánon pravdepodobne nebol preložený v tomto období odôvodňujeme aj tým, že počas prvých troch rokov svojej misie Konštantín a Metod nepredpokladali, že na Veľkej Morave zostanú dlhodobo (Dvorník 1970, 147). Konštantín a Metod pravdepodobne na Veľkej Morave chceli pôsobiť len dovedy, pokiaľ založia učilište, vychovávajú domácich kňazov a zabezpečia ich vysvätenie. Vysvätenie sa uskutočnilo až v Ríme. Počas pobytu v Ríme Konštantín chradol a pred smrťou žiadal Metoda, aby sa po tom, čo ich činnosť bola „požehnaná“ aj zo strany svätého otca vrátil na Veľkú Moravu a pokračoval v ich diele.²⁵

Spory, o ktorých predpokladáme, že boli podnetom na preklad Nomokánona, začínajú až po roku 869, keď bol Metod vymenovaný za misijného arcibiskupa do krajín, kde vládli Rastislav, Svätopluk a Kocel. Avšak ani bezprostredne po roku 869 Metod nemohol vytvoriť Nomokánon, keďže v nasledujúcich rokoch bol v Bavorskom zajatí, z ktorého sa vrátil až v roku 873.

Hypotéza, že Nomokánon pravdepodobne nevznikol bezprostredne po príchode byzantskej misie na Veľkú Moravu, nasvedčujú aj poznatky jazykovedy. Štúdium jazykovej stránky Nomokánona nás privádza k poznaniu, že Metodov Nomokánon je pevne zrastený s moravskou pôdou, čo sa mohlo stať len dlhším vývojom. (Bartoňková et al. 2013, 209) Toto konštatovanie je založené na poznatku, že Nomokánon veľmi dobre reflektuje špecifické jazykové prostredie Veľkej Moravy: v texte sú používané mnohé slová charakteristické len pre záposlovanské jazykové prostredie, ktoré v slovanskom jazyku Konštantína a Metoda z okolia Solúna neboli známe a nepoužívali sa. Keďže staršie normatívne texty veľkomoravského obdobia „nie sú tak zrastené“ s jazykovým prostredím Veľkej Moravy ako Nomokánon, je možné predpokladať, že Nomokánon je najmladším normatívnym textom.

Uvedenému nasvedčuje aj zmienka o zostavení Nomokánona v 15. kapitole Života Metoda. Ak predpokladáme, že Život Metoda (ŽM) popisuje udalosti v Metodovom živote chronologicky (čo je vysoko pravdepodobné, keďže ostatné udalosti Metodovho života sú usporiadané správne), údaj o preklade Nomokánona je uvedený až po údajoch týkajúcich sa Metodovho pobytu v bavorskom väzení.²⁶ Predposledná veta 15. kapitoly ŽM hovorí o tom, že Metod spolu s Konštantínom, teda bezprostredne po ich príchode na Veľkú Moravu, preložili „len“ *žaltár a evanjelium s apošto-*

²⁵ Život Metoda, kap. 7. Porovnaj s dielom Kristíny Palovičovej (2015, 50). Filozofickým základom byzantskej vzdelanosti, z ktorých čerpal vo svojom diele aj Konštantín a Metod, sa venoval aj Ján Zozulak (2016, 110-118), obdobne aj Viera Zozulaková (2016, 149-158).

²⁶ *Potom sa vymanil zo všetkých zmätkov sveta a starosť svoju zložil Bohu. Ešte predtým však zo svojich učeníkov určil dvoch kňazov, znamenitých rýchlopiscov, a v krátkom čase preložil všetky knihy Písma okrem kníh Makabejských za osem mesiacov z jazyka gréckeho do staroslovienčiny. Od mesiaca marca do 26. dňa mesiaca októbra. Keď prácu skončil, vzdal náležitú chválu a slávu Bohu, ktorý mu poskytol takú milosť a pomoc. A keď obetoval s duchovenstvom svätú a tajomnú obeť, oslávil pamiatku svätého Demetra. Spolu s Filozofom totiž predtým preložil iba žaltár a evanjelium s apoštolom a vybranými cirkevnými službami. Teraz však preložil i Nomokánon, nazývaný pravidlom zákona, a knihy otcov.*

lom a vybranými cirkevnými službami. Údaj o preklade Nomokánona je uvádzaný až v neskoršom období Metodovho života: „Teraz však i Nomokánon, to je pravidlo zákona a knihy Otcov preložil“. Až „teraz“ (vo význame po návrate z bavorského väzenia), keď Metod s rýchlöpiscami preložil všetky knihy Biblie, mohol preložiť aj Nomokánon.

Ak sú vyššie uvedené hypotézy správne, môžeme obdobie, kedy Nomokánon pravdepodobne vznikol, zúžiť z pôvodného rozsahu (r. 863 – 885) na obdobie medzi rokmi 873 – 885. Hornú hranicu obdobia, kedy mohol Nomokánon vzniknúť (určenú na rok 885/smŕť Metoda) sa môžeme taktiež pokúsiť znížiť poukázaním na zmienku o jeho aplikácii v praxi. Takouto zmienkou sú pravdepodobne Svätoemerámske glosy.

Svätoemerámske glosy sú zapísané pri latinskom texte Dionysio-Hadriany, pri kánone, ktorý súvisí so sporom o rozsah Metodových biskupských právomocí. Je pravdepodobné, že text Nomokánona sa tu použil pri riešení tohto sporu, a to na preklad latinského textu príslušného kánona: glosy poznačené pri kánone obsahujú slovanský text veľmi podobný zachovaným odpisom Nomokánonu. Konkrétne v časti Hadriany *De primatu episcoporum*, kde sa nachádza pasus „*gentium singularum scire convenit quis inter eos primus habeatur, quem velut caput existiment et nihil amplius preter eius conscientiam gerant...*“, nájdeme nad *gentium singularum* nadpísané „*isiku komusdo*“ (každému národu), nad *existiment* „*iměti*“ a nad *preter eius conscientiam* „*be poveleni*“ (bez povolenia). V zachovanom Ustužskom prepise Nomokánonu o 400 rokov neskôr sa ten istý pasus vyskytuje v zápise „*kogoždo jazyka*“, „*iměti*“, „*bez volě*“ (Bartoňková et al. 2013, 209). Ak sú Svätoemerámske glosy naozaj dokladom praktickej aplikácie Nomokánona, je pravdepodobné, že v čase, keď tieto glosy vznikli, veľkomoravský Nomokánon už existoval. Vznik Svätoemerámskych glos je datovaný približne k roku 880. Rozmedzie rokov, keď mohol Nomokánon na Veľkej Morave vzniknúť, tak môžeme zúžiť na obdobie rokov 873 – 880.

Záver

Metodov Nomokánon bol svojím rozsahom „najväčšou zbierkou právnych noriem“ veľkomoravského práva. Tento prívlastok mu možno priznať nielen pre kvantitu noriem v ňom obsiahnutých, ale aj pre množstvo termínov, ktorými sú tieto normy vyjadrené. Termíny práva obsiahnuté v Nomokánone reflektujú jazyk práva Veľkej Moravy viac ako ktorýkoľvek iný normatívny text veľkomoravského obdobia. Význam Metodovho Nomokánona z pohľadu poznania jazyka, právnej terminológie a cirkevnej organizácie Veľkej Moravy je nepopierateľný. V minulosti však prebiehali diskusie o tom, aký malo toto dielo praktický význam na Veľkej Morave, a či vôbec bolo v praxi používané. Kizlink (1969, 437) pri hodnotení jeho významu poprel Vašicovo (1966, 63) tvrdenie, že Nomokánon bol „silným zásahom do právnych pomerov Veľkej Moravy“. Podľa neho sa toto dielo pravdepodobne v právnej praxi nepoužívalo. Je však vhodné podotknúť, že podobne ako v Ustanoveniach svätých otcov, podstatnú časť Nomokánona predstavovala úprava cirkevných záležitostí. Nie je možné preto vylúčiť jeho aplikovanie, alebo aspoň snahy o jeho aplikovanie, v cirkevnoprávnej rovine.

Pokus o presnejšie datovanie vzniku Nomokánona sme v tomto príspevku založili na základe všeobecne prijímaného tvrdenia, že autorom prekladu Nomokánona je Metod, a že tento vznikol na Veľkej Morave. Obdobie pôsobenia Metoda na Veľkej Morave (863 – 885) sme sa snažili zúžiť na obdobie užšie. V rozmedzí 22 rokov, kedy mohol Nomokánon vzniknúť, sme sa snažili určiť obdobie, kedy bola jeho potreba najväčšia. Poukázaním na nevypustenie opakujúcich sa častí Nomokánona popisujúcich dôsledné vymedzovanie územných kompetencií biskupa si dovoľujeme predpokladať, že Nomokánon bol tvorený v období známeho sporu Metoda a Wichinga. Obdobie, keď Nomokánon pravdepodobne vznikol, sme zúžili z pôvodného rozsahu (r. 863 – 885)

na obdobie medzi rokmi 873 – 885. Hornú hranicu obdobia, kedy mohol Nomokánon vzniknúť (určenú na rok 885/smŕť Metoda) sme sa pokúsili znížiť poukázaním na zmienku o jeho praktickej aplikácii: takouto zmienkou sú Svätoemerámske glosy. Vznik Svätoemerámskych glos je datovaný k roku 880. Rozmedzie rokov, kedy mohol Nomokánon na Veľkej Morave vzniknúť, tak môžeme zúžiť na obdobie rokov 873-880.

REFERENCES

- Bartoňková, Dagmar et al.* 1971. *Magnae Moraviae Fontes Historici IV. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha – Brno.
- Bartoňková, Dagmar et al.* 2013. *Magnae Moraviae Fontes Historici IV. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha – Brno.
- Brzozowska, Zofia.* 2013. Recepčia byzantského práva na území Slavia Orthodoxa v 10. až 13. storočí. In *Historia nova VI*, 137-143.
- Dvorník, František.* 1970. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha.
- Havlík, Lubomír.* 1974. První slovanské státy. K charakteru vládních struktur a počátkům státních formací. In *Slovanské historické studie X*, 5-49.
- Havlík, Lubomír.* 1964. *Velká Morava a středoevropští Slované*. Praha.
- Havlíková, Lubomíra.* 2007. Recepte byzantských právních památek ve slovanském, zejména velkomoravském prostředí/reflexe v české právní historii. In *Poznávání kulturního dědictví sv. Cyrila a Metoda*. Nitra, 21-39.
- Huľanová, Jana.* 1998. *Lexika starých slovanských rukopisov*. Bratislava.
- Husár, Martin.* 2016. Vybrané aspekty ceremónií a audiencií spojených s pobytom Konštantína a Metoda v Ríme. Otázky procesií a architektúry [Selected Aspects of Ceremonies and Audiences Regarding Constantine and Methodius' Stay in Rome. A Question of Processions and Architecture]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/1*, 29-38.
- Ivanič, Peter.* 2016. K problematike byzantských importov na území Veľkej Moravy v 9. storočí. [On the Matter of Imported Artefacts from the Byzantine Empire on Territory of Great Moravia in the 9th Century]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/1*, 3-10.
- Ivanič, Peter.* 2011. *Západní Slovania v rannom stredoveku*. Nitra.
- Ivanič, Peter – Lukáčová, Martina.* 2014. Journeys of St. Methodius within the years 860 – 881. In *Istorija. Journal of History XLIX/1*, 98-103.
- Ivanič, Peter – Lukáčová, Martina.* 2014a. Historicko-geografický kontext misií solúnskych bratov (Cesty sv. Konštantína-Cyrila a Metoda do roku 867) [Historical-Geographical Context of the Solun Brothers' Missions (Journeys of Sts. Constantine-Cyril and Methodius until 867)]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters] 7/1*, 2-13.
- Ivanič, Peter – Lukáčová, Martina.* 2015. Svätý Metod na misijných a diplomatických cestách (Historicko-geografické súvislosti). In *Historický časopis LXIII/4*, 655-658.
- Jakubčová, Renáta.* 2013. *Vznik a vývoj slovenských cirkevných provincií*. Banská Bystrica.
- Kizlink, Karel.* 1969. Právo Veľkej Moravy. In *Právnické štúdie XVII/3*, 165-172.
- Judák, Viliam.* 1997. Vývin cirkevnej organizácie v 12. – 19. storočí na území Slovenska. In *MULÍK, P. (ed.). Katolícka cirkev a Slováci. Zborník seminárov z odborného seminára 20 rokov samostatnej cirkevnej provincie*. Bratislava, 21-30.
- Lysý, Miroslav.* 2014. *Moravania, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava.

- Lysý, Miroslav. 2014a.* Kolko Gentes tvorilo základ politického zriadenia na Morave v 9. storočí? In *Právo v priestore a čase. Zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava, 120-135.
- Marsina, Richard. 2013.* Význam byzantskej misie v slovenských dejinách. In *Historická revue*, 22-29.
- Mičková, Zuzana. 2018.* Latinčina pre študentov práva. Banská Bystrica.
- Pavlovičová, Kristína. 2015.* Staršia slovenská literatúra. Stredovek. Trnava.
- Petráš, Patrik. 2017.* Problematika používania zloženého adjektíva cyrilo-metodský (cyrilo-metodovský): kodifikácia a jazyková prax [The Topic of the Usage of the Complex Adjective 'cyrilo-metodský' ('cyrilo-metodovský'): Codification and Use in Language Practice] In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]*, 251-261.
- Saturník, Theodor. 1922.* Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů. Praha.
- Schmidt, Heinrich, F. 1922.* Die Nomokanon Übersetzung des Methodius. Leipzig.
- Schneiderová, Anna. 2014.* Lexical and semantic inaccuracies in the translation of specific legal texts. In *Law and forensic science*, VIII/2, 46 - 62.
- Stanislav, Ján. 1978.* Starosloviensky jazyk I. Bratislava.
- Stanislav, Ján. 1963.* Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v živote Klimentovom. Bratislava.
- Steinhübel, Ján. 2012.* Kapitoly z najstarších českých dejín (531 – 1004). Krakov.
- Škoviera, Andrej. 2010.* Svätí slovanskí sedmopočetníci. Bratislava.
- Troicki, Sergije Viktorovič. 1970.* Nomokanona sv. Mefodija i jeho važnosť za naše vremja. In *Simpozium 1100-godišina od smrtta na Kiril Solunski, I. Skopje*.
- Vašica, Josef. 1966.* Literární památky epochy velkomoravské. Praha.
- Vašica, Josef. 1955.* Metodejův překlad nomokanonu. In *Slavia XXIV*, 9-41.
- Vavřínek, Vladimír. 2013.* Cyril a Metoděj – mezi Konstantinopolí a Římem. Praha.
- Vepřek, Miroslav (ed.). 2014.* Velká Morava a velkomoravská staroslověnština. Olomouc.
- Zozulák, Ján. 2016.* Historické pozadie vzniku byzantskej filozofie [Historical background of the origin of Byzantine philosophy]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 9/1, 110-118.
- Zozulák, Ján. 2016.* Byzantská filozofia. Plzeň.
- Zozuláková, Viera. 2016.* Praktická filozofia v živote Konštantína a Metoda [Practical Philosophy in the Lives of Constantine and Methodius] In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]*, 149-158
- Žeňuch, Peter (ed.). 2007.* Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Bratislava.
- Žeňuch, Peter – Zubko, Peter et al. 2017.* Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava.

SUMMARY: TIME DETERMINATION OF THE GREAT MORAVIAN NOMOCANON.

An attempt to give a more accurate date of the origin of Nomocanon was based on a generally accepted claim that the author of the translation of Nomocanon was Methodius and that Nomocanon originated in Great Moravia. We tried to narrow the period of Methodius' action in Great Moravia (863-885) to a more limited period of time. During this period of 22 years, when Nomocanon could have appeared, we tried to determine the period when its need for translation was the most urgent. By pointing to the failure to repeat parts of the Nomocanon describing the rigorous definition of the bishop's territorial competencies, we can assume that Nomocanon was formed at the time of dispute between Methodius and Wiching. The period when Nomocanon probably originated, we narrowed from the original extent (863 – 885) to the period between 873 – 885. The upper limit of the period when Nomocanon could

have originated (designated as the year 885 / Methodius's death), we attempted to reduce by pointing of the reference to its practical application: such reference is the Saint Emmeram Glossary. The origin of the Saint Emmeram Glossary is dated 880. The range of years when Nomocanon in Great Moravia could have appeared can be therefore narrowed to the period of 873 – 880.

Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.
Department of History of State and Law
Law faculty
Matej Bel University in Banská Bystrica
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica
Slovakia
robert.jager@umb.sk